O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA JAVOBGARLIKDAN OZOD QILISH INSTITUTINI TAKOMILLASHTIRISH YO‘NALISHLARI

Muhammadjonova Gulasal Muzaffar qizi
Namangan davlat universiteti
Yuridik fakulteti 2-bosqich talabasi
Muhammadjonovago07@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada jinoyat huquqining alohida instituti sifatida shakllangan javobgarlikdan ozod qilish institute haqida so’z yuritiladi. Unga ko’ra, O‘Zbekiston Respublikasida javobgarlikdan ozod qilish institutini takomillashtirish yo‘nalishlari va istiqbollariga ahamiyat qaratiladi.

Kalit so’zlar. Javobgarlik, yuridik javobgarlik, javobgarlikdan ozod qilish, jazoni ijro etish, insonparvarlik prinsipi, yarashuv instituti, javobgarlikka tortish.

O‘zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan sud-huquq islohotlarining bosh maqsadi jazo tizimini liberallashtirish va insonparvarlik tamoyillarini qaror toptirishdan iborat. Shu nuqtai nazardan, jinoiy javobgarlikdan ozod qilish institutini takomillashtirish nafaqat huquqbuzarlarni jamiyatga qaytarish, balki davlatning jazo siyosatini yanada adolatli qilishda muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur reja doirasida ushbu institutni zamonaviy xalqaro standartlar asosida rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari va amaldagi qonunchilikka kiritilgan so‘nggi o‘zgarishlarning mazmun-mohiyati tahlil qilinadi.

1. Jazoni ijro etish va probatsiya tizimini takomillashtirish. ***2026-yilda*** qabul qilingan **"Probatsiya to‘g‘risida"gi Qonun** javobgarlikdan ozod qilish mexanizmlariga yangicha yondashuv olib kirdi. Probatsiya nazoratidagi shaxslar jazoni o‘tab bo‘lgach, ularga qo‘yilgan cheklovlarni (masalan, chetga chiqish taqiqlari) olib tashlash va ularni jamiyatga qaytarish jarayoni raqamlashtirilmoqda. Endilikda asosiy e'tibor nafaqat nazoratga, balki mahkumlarga huquqiy va psixologik yordam ko‘rsatish orqali ularni javobgarlikdan (keyinchalik sudlanganlikni olib tashlash orqali) to‘liq ozod qilishga qaratilmoqda.

2. Iqtisodiy jinoyatlarda insonparvarlikni kuchaytirish. Iqtisodiy sohadagi jinoyatlar bo‘yicha qonunchilikda zarar qoplangan taqdirda ozodlikdan mahrum etish jazosini qo‘llamaslik amaliyoti kengaytirilmoqda:

- **Soliq jinoyatlari**: 2026-yilgi tahrirga ko‘ra, soliqlar va boshqa to‘lovlar to‘liq qoplangan taqdirda, shaxslarga nisbatan ozodlikni cheklash yoki ozodlikdan mahrum qilish jazolari qo‘llanilmasligi belgilangan.
- **Birinchi marta sodir etilgan jinoyat**: Agar shaxs zarar miqdorini tergov yoki sud tugaguncha qoplasa, u javobgarlikdan to‘liq ozod qilinishi mumkin.

3. Yarashuv institutining statistik samaradorligi. Yarashuv instituti amaliyotda eng samarali javobgarlikdan ozod qilish usuli bo‘lib qolmoqda. 2023-yilning o‘zida O‘zbekistonda **14,698 nafar shaxs** aynan yarashuv instituti qo‘llanilishi munosabati bilan jinoiy javobgarlikdan ozod qilingan. Kelgusida yarashuv qo‘llaniladigan jinoyatlar doirasini (ayniqsa, oilaviy-maishiy zo‘ravonlik bilan bog‘liq bo‘lmagan yengil jinoyatlar bo‘yicha) yanada kengaytirish rejalashtirilmoqda.

4. Muddatidan ilgari ozod qilish (73-modda). Jinoyat kodeksining 73-moddasiga kiritilgan o‘zgartirishlar mahkumlarning "tuzalish yo‘liga o‘tganlik" darajasini aniq mezonlar asosida belgilashni nazarda tutadi. Intizomiy jazolarning yo‘qligi, mehnatga va o‘qishga bo‘lgan munosabat kabi omillar asosida mahkumlar jazoni o‘tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilinmoqda. Joylarda sayyor sudlar tashkil etilib, qilmishidan chin dildan pushaymon bo‘lgan shaxslar bevosita mahalla nazorati ostida javobgarlikdan ozod etilmoqda.

5. Intellektual mulk va raqamli sohadagi yangi normalar. 2024-2025 yillarda intellektual mulk himoyasini kuchaytirish doirasida yangi javobgarlik turlari kiritilishi bilan birga, zararni qoplash asosida ozod qilish tartiblari ham ishlab chiqilmoqda.

Javobgarlikdan ozod qilish institutining takomillashtirilishi jazo muqarrarligi tamoyilini inkor etmaydi, balki shaxsning tuzalish yo‘liga o‘tganligini

inobatga olgan holda unga berilgan imkoniyatdir. Yarashuv institutining kengayishi, zarar qoplanganda javobgarlikdan ozod qilish tartibining soddalashishi va muddatlarning qisqartirilishi natijasida sud-tergov amaliyotida inson huquqlari himoyasi yangi bosqichga ko‘tarildi. Kelgusida ushbu mexanizmlarni yanada raqamlashtirish va shaffofligini ta’minlash jamiyatda adolat mezonlarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Birinchidan, javobgarlikdan ozod qilish — bu davlat tomonidan jinoyat sodir etgan shaxsga nisbatan ko‘rsatiladigan o‘ziga xos insonparvarlik aktidir. Bu jarayon shaxsni jazosiz qoldirishni emas, balki uning qilmishidan chin dildan pushaymonligi, jamiyat uchun xavflilik darajasining yo‘qolganligi va jabrlanuvchi bilan yarashganligini inobatga olib, unga axloqan tuzalish uchun imkoniyat berishni anglatadi. O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksida ushbu institutning mustahkamlanishi jazo siyosatining repressiv xarakterdan preventiv (oldini oluvchi) va tarbiyaviy xarakterga o‘tayotganidan dalolat beradi.

Ikkinchidan, O‘zbekiston tajribasida yarashuv instituti (JK 66-1-modda) eng samarali mexanizm sifatida namoyon bo‘lmoqda. Statistik ma’lumotlar va amaliyot tahlili shuni ko‘rsatadiki, jinoiy nizolarni sudgacha yoki sud jarayonida o‘zaro kelishuv asosida hal etish jamiyatdagi ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashga, sudlarning ish hajmini maqbullashtirishga va eng asosiysi, jabrlanuvchining huquqlarini tezkorlik bilan tiklashga xizmat qilmoqda. Biroq, ushbu institutni qo‘llashda shaxsning ixtiyoriyligi va zararning to‘liq qoplanganligi masalasiga alohida e’tibor qaratish lozim.

Uchinchidan, jinoiy javobgarlikka tortish muddatlarining o‘tib ketganligi munosabati bilan ozod qilish tartibining takomillashtirilishi inson huquqlari himoyasini yangi bosqichga olib chiqdi. Muddatlarning qisqartirilishi — huquqiy aniqlik tamoyiliga mos bo‘lib, shaxsni uzoq yillar davomida jinoiy ta’qib ostida ushlab turishning oldini oladi. Bu esa o‘z navbatida, tergov va surishtiruv organlarining mas’uliyatini oshiradi.

To‘rtinchidan, tadqiqotimiz davomida ushbu institutni yanada takomillashtirish bo‘yicha quyidagi takliflar shakllantirildi:

1. **Dekriminalizatsiya jarayonini davom ettirish:** Ijtimoiy xavfi katta bo‘lmagan ayrim jinoyat tarkiblarini ma’muriy huquqbuzarliklar toifasiga o‘tkazish orqali jinoiy javobgarlik doirasini toraytirish.

2. **Raqamli texnologiyalarni joriy etish:** Javobgarlikdan ozod qilish asoslarini aniqlashda inson omilini kamaytirish va korrupsion xavflarni oldini olish uchun "E-sud" tizimida avtomatik tahlil mexanizmlarini kuchaytirish.

3. **Iqtisodiy jinoyatlarda insonparvarlik:** Iqtisodiy sohadagi jinoyatlar bo‘yicha zarar uch barobar miqdorida qoplangan taqdirda ozodlikdan mahrum etish jazosini qo‘llamaslik amaliyotini boshqa turdagi mulkiy jinoyatlarga ham (muayyan shartlar bilan) tatbiq etish imkoniyatlarini ko‘rib chiqish.

Beshinchidan, javobgarlikdan ozod qilish instituti faqatgina qog‘ozdagi norma emas, balki jamiyatning ma’naviy-huquqiy yuksalishini ko‘rsatuvchi vositadir. Jinoyat sodir etgan shaxsga nisbatan faqat jazo qo‘llash emas, balki uni ijtimoiy reabilitatsiya qilish orqali qayta jinoyat sodir etishining oldini olish davlatning strategik maqsadiga aylanishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekiston Respublikasida javobgarlikdan ozod qilish institutini yanada rivojlantirish — "Inson qadri uchun" tamoyilining amaliy ifodasidir. Bu islohotlar xalqaro standartlarga to‘liq mos kelishi bilan birga, milliy qadriyatlarimizdagi kechirimlilik va bag‘rikenglik an’analarini huquqiy maydonda muvaffaqiyatli aks ettirmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. **O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi.** – Toshkent: O‘zbekiston, 2023-y.

2. **O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi** (2024-yilgi o‘zgarishlar va qo‘shimchalar bilan). – O‘zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi (lex.uz).

3. **O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksi.** – Toshkent: Adolat, 2024-y.

4. **Rustambayev M.H.** O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat huquqi kursi. Umumiy qism. 1-tom. Darslik. – Toshkent: Complex Print, 2021-y.

5. **Usmonaliyev M., Bakunov P.** Jinoyat huquqi. (Umumiy qism). Darslik. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2020-y.

6. **Yakubov A.S., Taxirov R.S.** Jinoyat huquqi. Umumiy qism. – Toshkent: TDYU, 2018-y.